

SAMOREFLEKSIJA GEOEPISTEMOLOGIJE

Dušan Marinković <https://orcid.org/0000-0002-5352-4719>

Filozofski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu

E-mail: dusan.marinkovic@ff.uns.ac.rs

Dušan Ristić <https://orcid.org/0000-0003-2239-6668>

Filozofski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu

<https://doi.org/10.20901/an.19.06>

E-mail: risticd@ff.uns.ac.rs

Osvrt
Zaprimljeno: 10. 11. 2022.
Prihvaćeno: 16. 11. 2022.

Sažetak Autori u ovom osvrtu samorecenziraju tekst o Foucaultovoj dvorani ogle-
dala u kojemu nastoje razviti projekt fukoovske geoeπισtemologije. Najprije propi-
taju sam postupak samorecenziranja kroz problematizaciju teksta kao predmeta
analize i značenja samog postupka prepoznajući u njemu obrazac priznanja koji
je Foucault utvrdio kao tipičan za zapadnu civilizaciju. Nakon što su prihvatili iza-
zov samokritike, autori svoj povratak problemskom području geoeπισtemologije
i pojmu triedra kao analitičkog oruđa izvode najprije na razini kritike teorijsko-
metodologijskog okvira. Pritom uočavaju nedovoljno jasno razlučivanje vlastitog
od Foucaultovog pristupa, nedovoljnu preciznost vlastite geoeπισtemološke ana-
litike te nedovoljnu pažnju koju su u njezinim okvirima posvetili genealogiji praksi
moći i znanja. Zatim se usmjeravaju na pojedine sadržajne nedostatke koji su obi-
lježili začetak njihova istraživačkog projekta, a očitovali su se u nedovoljno jasnoj
konceptualizaciji pojma života i podrazvijenosti triedara specijalizacije s obzirom
na problematike governamentalnosti i biomoći, jezika te samog ludila. Priznajući
mogućnost da su se, pristajući na Foucaultovu igru, uhvatili u "triedar Foucault" kao
cirkularni okvir tumačenja, autori u zaključnom dijelu osvrta nude sistematizaciju
svojih ocjena te iznose prijedloge za daljnji razvoj projekta fukoovske geoeπισte-
mološke analitike.

Ključne riječi Foucault, geoeπισtemologija, samorecenzija, priznanje, triedar, spa-
cijalizacija

Uvod¹

U pokušaju da se uz izvjesnu dozu samokritike napiše recenzija rada *Foucault's 'Hall of Mirrors': an Investigation into Geo-Epistemology*² (Marinković i Ristić, 2016a) da-

¹ Autori se na opremi teksta zahvaljuju uredništvu te posebno autorici crteža koja je ovom prilikom htjela ostati anonimna.

² "Foucaultova 'Dvorana ogleдалa': geoeπισtemološko istraživanje".

jemo na početku nekoliko općih napomena o tome gdje se ta *samorecenzija-kao-samorefleksija* može smjestiti.

Naime, cijeli ovaj pokušaj, ma koliko izgledao izvjestan i lagodan – jer uključuje *samo* aktere, a ne i vanjske recenzente – uistinu nije nimalo lak. Jer, kako napominje urednik ovog izdanja u predgovoru: "Kao što autor nije gospodar svojega djela, nije ni gospodar svoje samokritike. Isto vrijedi i za ovde ponuđene *samorecenzije*" (Petković, 2022).

Ovakav pothvat *samorefleksije* nameće "staro" fukoovsko pitanje o tome jesmo li autor(i) i vodi li nužno ovakav "projekt" pisanja *progresu*? Drugim riječima, imamo li garanciju da će ovaj tekst doprinijeti tomu da *samorecenzirani* tekst postane "zreliji"? Također, znači li *samorecenzija* da recenziramo članak u njegovim okvirima ili u pokušaju da *ujedinimo* članak i recenziju kako bismo omogućili *ideji* da se probije, ostavljajući po strani autore?

Članak koji recenziramo bio je pokušaj da se pronađe nekakva *suha* metodska potka ili *ključ* – kakav je triedar – koji može odškrinuti vrata kritike prema jednom od najvećih samokritičara među misliocima druge polovice 20. stoljeća. Put ka jednom skeptiku koji je također pisao "suho kao kremen" – mačem, sabljom, samurajski, kako kaže Paul Veyne (2014: 65). Zašto *samurajski*? Jer "duh" ratničke i samurajske kritike nije tu da *porekne*. Na tragu takvog odnosa prema vlastitom pisanju, nećemo u ovoj *samorefleksiji* izricati nekakav *opći stav*. Rad je objavljen i tu nema dileme. Također, ne želimo praviti opću bilancu stanja, niti na osnovi uzoraka demonstrirati da je naš rad podložan kritici. No, možemo pokazati da su bar neki elementi te bilance stanja, ma kakva ona bila, potencijalno pogubni.

Samorefleksija kao naknadna svijest o priznanju grešaka ili propusta može zvučati i kao pokušaj revitalizacije marksističkog tipa samokritike ili još gore, može djelovati kao pokušaj političke revizije priznanja zablude ili pogrešno odabranog puta kao u vrijeme maoističke Kulturne revolucije – zašto ne i golootočke isljedničke (samoisljedničke) prakse preodgoja. Nije li to onaj isti inkvizitorski obrazac priznanja koji se stoljećima uvlačio i preobražavao u koncept istrage i ispitivanja na kojima će se izgraditi i metodologije naših europskih empirijskih znanosti i znanstvenih praksi (Fuko, 1990: 19)? Jer što je drugo istraga nego "sredstvo da se utvrde ili obnove činjenice, događaji, postupci" i što je drugo ispitivanje do "sredstvo da se utvrdi ili obnovi norma, pravilo, podela, kvalifikacija" (Fuko, 1990: 18)?

Drugim riječima: "Mi pripadamo jednoj inkvizitorskoj civilizaciji" (Fuko, 1990: 20) i na to pristajemo kao na hegemoniju istine – kroz samokritiku. Inkvizitorski obrasci integrirani su u naš unutrašnji svijet savjesti. Također, oni su postali "jedna od najznačajnijih juridičko-političkih matrica našeg znanja" (Fuko, 1990: 20). Govor koji priznaje – postat će to pitanje istine isto koliko i pitanje prava i znanosti. Zapad će stoljećima raditi na analitici verbalnog priznanja: kroz ispovjedaonice, pokajanja, policijska priznanja, znanstvenu samokritiku. "Pokajanje je bilo jedan status u koji se ulazilo posle izvesnog rituala" (Fuko, 1990: 107) – rituala ohrabriranja na govor. "Verbalizacija priznanja greha u kanonskom pokajanju ostvariće se sistematski tek docnije, najpre sa praksom pokajanja koje se odmerava po određenoj tarifi, a zatim, počev od 17-18. veka, kada će biti organizovan sakrament priznanja" (Fuko, 1990: 107). Sve u svemu – priznajte gdje ste pogriješili i što ste sve mogli izgovoriti drugačije!

Sve to poziciju *samorefleksije* kao kritike ne čini unaprijed izvjesnom. Jedan *circulus vitiosus* možda je izbjegnuto time što se krug recenziranja zatvara. No, to i dalje ne rješava problem i pitanje *smještanja* (kontekstualizacije) *samorecenzije-kao-*

samorefleksije. Kako razdvojiti uloge, na koji način pristupiti tekstu, je li i do koje mjere rukopis "sirov" iako je objavljen, u kojoj mjeri je on zaista "vlastit" i podložan samokritici? I konačno, ima li smisla kritizirati nedostatke koji su djelomice ili u potpunosti kasnije ispravljani, pokušavani biti ispravljani ili razrađeni? Na ta pitanja ne možemo ponuditi odgovore, ali možemo prepoznati izazov kojega se, svjesni rizika i odgovornosti, prihvaćamo.

Tekst za samorecenziju *odabran* je s namjerom. Prvo, jer je cilj ispuniti dužnost i zadatak, ali i učiniti to na tekstu o kojemu postoji jedno prethodno uvjerenje. A to je da se radi o članku koji predstavlja neku vrst *programskog teksta* koji je autorima dao mogućnost ulaska u područje proučavanja i problematizacije djela Michela Foucaulta na specifičan način. U tom kontekstu treba promatrati ovu samorefleksiju, kao i u kontekstu nastojanja autorâ da svoja istraživanja i problematizacije *smjeste* u okvire područja koje oni nazivaju *geoepistemologijom* i koje su razrađivali u drugim radovima objavljenim nakon pojavljivanja ovog članka (Marinković i Ristić, 2016b; Marinković i Ristić, 2022).

Osvrt na teorijsko-metodološki okvir

Članak predstavlja teorijsko-istraživački pothvat kojemu je cilj, kako autori tvrde, izdvojiti triedre specijalizacije – diskurse i prakse, tehnologije moći/znanja koji se uvek pojavljuju u specijaliziranim okvirima. I dalje, zadatak koji autori sebi postavljaju je ne toliko rad na sistematizaciji Foucaultovog djela, koliko identifikacija jednog od mogućih modaliteta interpretacije značenja njegovog prostornog zaokreta i analitike moći.

Opći problem ovakvog tipa članka (nazvali smo ga *programskim*) jest teškoća da bude lako pročitano. To znači da članak obiluje "gustim opisima", da u opseg analize zahvaća široko, ali da se vrlo često obraća čitateljima s neopravdanim pretpostavkama. U ovom slučaju, čini se da je riječ o pretpostavci da čitatelj ili čitateljica dobro poznaju opus Michela Foucaulta – i shodno tome, autori ne poklanjaju pažnju i ne objašnjavaju neke za rad veoma bitne djelove – kako u teorijskom, tako i u metodološkom i sadržajnom smislu. O tome ćemo detaljnije nešto kasnije. No, programski karakter ovog članka koji najavljuje jedan široki zahvat i pokušaj bavljenja Foucaultom kao *kutijom za alat*, nosi opasnosti i rizike. Za sada samo konstatacija da rad tematski zahvaća mnogo više od sadržaja koji se prema teorijsko-metodološkom opsegu čini adekvatnim za formu jednog prosječnog članka (usmjerenog prije svega čitateljstvu iz područja ljudske geografije!), ali najavljuje jednu autentičnu interpretaciju i strategiju analize ("originalnost" bi možda bila neskromna samocjena). Krenimo redom.

Već u uvodu, čitateljstvu postaje jasno da je jedan od ključnih pojmova za analizu Foucaultova djela model *triedra*. Autori to objašnjavaju na sledeći način: "U članaku se oslanjamo na geometrijsku figuru triedra, a ne trokuta, jer smo shvatili da se iz bilo kojeg kuta ili vrha te figure može povući više linija koje stvaraju nove prostore i nove triedre" (Marinković i Ristić, 2016a: 83). Triedri su oruđa geoepistemološkog pristupa i pokušaja da se u Foucaultovu radu istovremeno prepoznaju i arheološka slojevitost i geografska konfiguracija praksi, kao i historičnost ili nelinearna grananja istih tih praksi moći/znanja koje upućuju na njihove genealogije. No, forma triedra ima još jednu skrivenu analitičku funkciju. Ona je tu da bi se geometriziralo cijeli jedan prostor *o prostoru* u koji su smješteni *život, rad i jezik* – triedar koji će, uz mnoštvo drugih, ipak biti temelj Foucaultovih analiza. Na određen način, mogli

bismo ovdje otvoriti još jednu skrivenu funkciju triedara – oni su tu da bi Foucault mogao biti prepoznat kao slikar koji će sve bitne teme pronaći u audio-vizualnim arhivima iz kojih nikada neće izaći. Jer: "Zašto bi slikar radio ako ga njegovo slikarstvo ne preobražava?" (Foucault, 1983). "I, isto kao što reč pejzaž označava i stvarnost prirode i sliku na kojoj slikar iscrtava tu stvarnost, tako i reč diskurs može prikladno da označi stranicu na kojoj istoričar iscrtava taj događaj u njegovoj singularnosti" (Ven, 2014: 46). Upravo su točke koje spajaju i sklapaju (asembliraju) triedre Foucaultovo poentilističko slikarstvo koje se u njegovoj metodologiji vidi kao singularnost! To je sinaptički režim u metodologiji koji dozvoljava da se kaže kako moć ide od svake točke i iz svake točke i kroz svaku točku (Fuko, 2007).

Idući dalje kroz rad, vidimo da je triedara mnogo. No, onaj ključni, na koji se autori pozivaju i koji pronalaze u Foucaultovu radu (Fuko, 1971) je triedar *život-rad-jezik*, onaj zahvaljujući kojemu se na historijskoj sceni pojavljuje i sam čovjek. Figura trijedra svakako se čini zanimljivim modelom iz najmanje dva razloga: odgovara samom Foucaultovom pristupu jer ga je i on spominjao i jer omogućuje autorima da se drže jednog okvira deskripcije i analize Foucaulta ne skrećući previše s te strateški postavljene osi kretanja. No, problem s triedrima je sljedeći. Nije naime, od kraja jasno, koji od triedara su Foucaultovi, a koje autori "učitavaju" Foucaultu. Ta vrsta razgraničenja često nije jasno postavljena. Zapravo, čini se da je jedini triedar kojemu je Foucault pridavao pažnju taj koji autori smatraju osnovnim, a da su gotovo svi ostali nastali kao analitička oruđa. U tom smislu je otvoren i sljedeći problem, a to je naizmjenično korištenje triedara u svrhu davanja primjera i same analize. Primjera radi, u analizi *Rađanja klinike*, je li i u kojoj mjeri "prostor/pogled, prostor/jezik i prostor/smrť" (Marinković i Ristić, 2016a: 85) fukoovska postavka ili dio nastojanja autora da kroz "otvaranje" samog djela koje Foucault najavljuje u uvodu, analiziraju njegovo cjelokupno bavljenje tom tematikom?

Analitički aparat zasnovan na triedrima također ukazuje na slojevito pisanje i kretanje autora na više razina apstrakcije – od deskripcije i opisa Foucaultovih tvrdnji, do nizanja argumentacije i minuciozne analize. Međutim, ta vrsta kretanja često navodi čitatelja da sam zaključuje kako i zašto su određeni međuprostori otvoreni. Na primjer, povezanost teme i argumenata o "velikim narativima" i pitanjima zapadne filozofije i argumenata koji su specifično povezani s Foucaultom i njegovim shvaćanjem moći ili diskursa. Tako kažu autori, pozivajući se na Foucaulta: "Na Zapadu postoji duboki strah od govora, od činjenice da *ljudi govore*. Strah od toga što će biti rečeno; strah od toga da ćemo i mi sami biti spacijalizirani zahvaljujući tome što govorimo. Konačno, postoji veoma različito naličje jezika kod Foucaulta, gdje se konture diskursa gube" (Marinković i Ristić, 2016a: 94). Od izgovorenog se u Europi stvarala institucija ispovijedanja, u izgovorenom se tražila sumnja zločina, od izgovorenog se pravila dijagnostička mreža ludila. Jer upravo će na osnovi izrečenog biti moguće reći: ovdje je riječ o ludilu; o nerazumu. Dijagnostika će ludilo prije hvatati u mrežu izrečenog nego učinjenog. Učinjeno će postati stvar kaznenog prava, izrečeno stvar normalnog i patološkog (Kangilem, 2017). Autori su propustili uvidjeti tu dvostrukost i višestrukost govora na Zapadu – govor od kojeg postoji duboki strah i ohrabivanje na govor (Fuko, 2007). Jer govor je istovremeno i pitanje istine: "Ja lažem, ja govorim" (Fuko, 2005a: 11). O tome Foucault kaže na jednom mestu:

Voleo bih da iza mene stoji (odavno uzevši reč i govoreći unapred sve što ću reći) jedan glas koji bi govorio ovako: Treba nastaviti, ja ne mogu da nastavim, treba nastaviti, treba reći onoliko reči koliko ih ima, treba ih govoriti sve dok me one ne nađu, sve dok mi ne kažu – čudna muka, čudna greška, treba nastaviti, to je možda već učinjeno, oni su mi

možda već kazali, možda su me doveli do praga moje priče, do vrata kojima se moja priča otvara, začudilo bi me ako se ona otvore (Fuko, 2005b: 37).

I dalje, u istom tekstu:

Želja kaže: Ja sama ne želim da uđem u taj rizični poredak govora; ne bih želela da mu govorim o onom što je u njemu britko i odlučno; volela bih da on bude sav oko mene, kao mirna, duboka, beskrajno otvorena prozračnost, gde bi drugi odgovorili na moje očekivanje i iz koga bi se istine, jedna po jedna, izdigle; imala bih samo da se prepustim, u njemu i njime, kao neka srećna lualica. A institucija odgovara: Ne plaši se da počneš; svi mi smo tu da ti pokažemo da je govor u zakonitom redu stvari; da se odavno bdi nad njegovom pojavom; da mu je bilo dato počasno ali obezoružavajuće mesto; i da, ukoliko mu se dogodi da bude moćan – to ga mi, samo mi, činimo takvim.

Upotreba triedara kao glavnog oruđa geoeπισtemološke analize ispostavila se rizičnom, a toga su autori postali svjesni tek u zaključku. Naime, rizik je cirkularnost, nemogućnost da se pronađe izlaz iz ovakvog okvira interpretacije. Izlaz koji bi možda podrazumijevao pronalaženje više analitičkih oruđa i elemenata koji bi analizu transformirali u analitiku. No i sam Foucault je, na što se autori u konačnici i pozivaju, na taj problem ukazao i na vlastitom primjeru.

Nešto veći po opsegu koji zahvaća, termin geoeπισtemologije, u kontekstu istraživanja Foucaulta originalan je doprinos ovog članka. No i tu postoje problemi. Prvo, može li se govoriti o Foucaultovoj geoeπισtemologiji (Marinković i Ristić, 2016a: 84) ili je to analitičko oruđe/strategija koju razvijaju autori? Prije je riječ o ovome drugom, te stoga nije potrebno Foucaultu "pripisivati" triedre i geoeπισtemologiju, jer je očito da on nije razmišljao u tim terminima. Dalje, sam pojam geoeπισtemologije nije dovoljno diferenciran. No, ako bismo sve diskurzivne prakse koje su analizirane u ovom radu (kaznene, disciplinske, patološke, itd.) promatrali kroz prizmu analitike moći/znanja, prostora i diskursa, onda se ne čini dovoljnim i dosljednim objašnjenje koje autori nude u drugom poglavlju rada pod nazivom *Foucault's geo-epistemological turn: scenography of space, dramaturgy of the scene, surmounting of total history*³. Naime, genealoška razina analitike kao da uopće nije "uvedena u igru". Čitanje Foucaultovih ključnih djela izvedeno je u analitičkom i logičkom smislu dosljedno, ali bez identifikacije genealogije praksi moći/znanja. Konačno, čini se da pored "ključnih" knjiga koje su analizirane i koje predstavljaju samo dio "triedra Foucault" koji obuhvaća knjige-tekstove-razgovore(predavanja), autori trebaju pojačati argumentaciju koristeći se i njegovim ostalim važnim izvorima.

U članku također nedostaje smještanje geoeπισtemologije kao relativno nove "analitičke strategije" u teorijsko-metodologijski okvir filozofije i društvenih znanosti, kao i dodatno pojašnjenje razlikovanja "geo-ontološkog" i geoeπισtemološkog pristupa.

Još jedno važno pitanje. Zašto autori nisu pratili moguću ključan triedar spacijalizacije kod samog Foucaulta koji proizlazi iz njegovog tripartitnog shvaćanja spacijalizacije (*ibid.*, 90)? Ta problematika pojedinca, bolesti/smrtni i prostora obrađena je u ovom istraživanju, ali se čini da ostaje isuviše "rasuta" po tekstu.

Ključno je metodološko pitanje za autore je li moguća geoeπισtemološku analizu utemeljiti zahvaljujući modelu triedara? I dalje, koje bi ključne elemente ili oruđa te

³ "Foucaultov geoeπισtemološki zaokret: scenografija prostora, dramaturgija scene, nadilaženje totalne historije".

strategije valjalo razviti kako bi se našla potpora za kretanje na više razina apstrakcije, a sama analitika dobila na preciznosti?

Problematizacija sadržaja

Članak u smislu sadržaja i tema koje su obuhvaćene, a to je bezmalo glavnica Foucaultova djela (imajući u vidu njegove najvažnije knjige), predstavlja izvornu sintezu koja se smješta u prazan analitički prostor – iako su geografske, filozofijske i sociološkijske interpretacije Foucaultova djela brojne i segmentirane.⁴

U dijelu poglavlja o umnožavanju triedara spacijalizacije (*Multiplication of trihedrals of spatialization*) koji se odnosi na život, nekoliko je navedenih triedara. Nije do kraja objašnjen sam pojam života, odnosno nije odgovoreno na pitanje može li život biti obujmljen triedrom život-bolest-smrt te objašnjenjima prakse isključivanja (lepra) na čije mjesto kasnije dolaze disciplinarni mehanizmi? Iako i sam Foucault nije ponudio pojam života (Muhle, 2014), autori su ovaj dio rada mogli obogatiti interpretacijama u vezi sa Foucaultovim shvaćanjem "moći nad životom". Dalje, neophodno bi bilo razraditi triedre koji proizlaze iz Foucaultovog bavljenja područjem biopolitike i upravljaštva (*gouvernementalité*) iz čega su proizašla čitava znanstvena područja (Dean, 2010; Lemke, 2011).

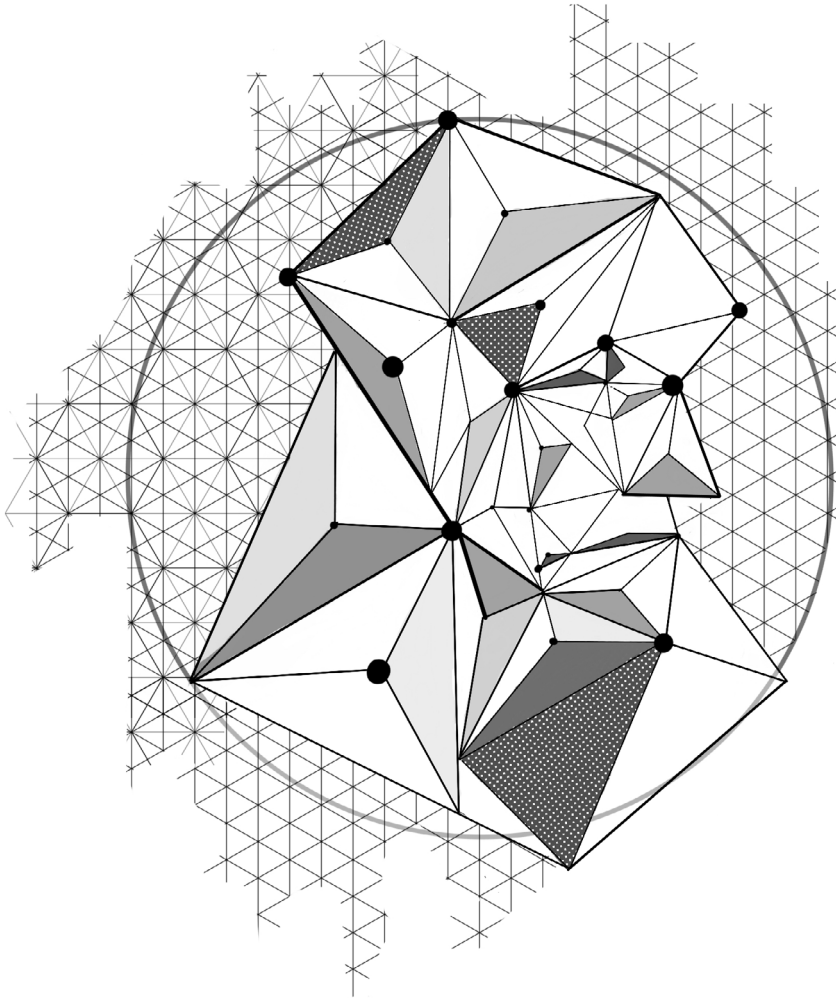
U dijelu koji se odnosi na triedre spacijalizacije *rada*, čini se opravdanim inzistiranje na umnožavanju triedara koji su u vezi sa ekonomijom, korisnošću, seksualnošću i populacijom. Međutim, nije do kraja jasan dio koji se u okviru ovog segmenta bavi epidemijama i triedrom prostor-sezone-geografija (regionalizacije epidemija). Nisu li ti triedri važniji za segment *života*, onako kako je postavljen u radu, posebno u odnosu na način interpretacije koji život promatra kroz triedre bolesti?

Najzanimljiviji, najprovokativniji i možda najkompleksniji segment posvećen je triedrima spacijalizacije *jezika*, pri čemu autori polaze od pitanja je li triedar jezik-lingvistika-značenje (reprezentacije) manje spacijaliziran u odnosu na ostale. Iako su precizno navedena grananja ovog triedra u prostore klinike, psihijatrije i zatvora, u pitanju je smjela ali nedovoljno razrađena hipoteza o povezanosti spacijalizacije jezika (u diskurs) i triedra mjera-istraga-ispitivanje. Također, pojašnjenje važne razlike diskurzivnog i nediskurzivnog (koju Foucault itekako radi) u ovom segmentu izostaje, a vjerojatno bi moglo dodatno osvijetliti procese spacijalizacije i transformacije jezika u diskurzivne prakse.

Problem i pitanje "ludila" umnožava se u sva tri triedra do određene mjere – iako se čini da svoje mjesto nalazi ponajviše u triedrima jezika, što je svakako opravdano, uzimajući u obzir i Foucaultov *Poredak diskursa* (Fuko, 2019) i način na koji on govori o vanjskim i unutarnjim isključenjima. Nije pak najjasnije je li i u kojoj mjeri opravdano pustiti da pitanje ludila "luta" kroz triedre u sva tri područja (život-rad-jezik). Ukoliko autori smatraju da se radi o jednom od ključnih *isključenja* koje se, vrlo moguće, nalazi ne samo u temelju diskursa već i racionalnosti karakteristične za Zapad, to je potrebno objasniti.

Konačno, u zaključku rada autori su otvorili pitanje na koje ne nude odgovor. To je pitanje transformacije triedra u krug, pitanje cirkularnosti interpretacije, ponavljanja, preplitanja i nemogućnosti izlaska iz interpretativnog okvira koji je ponuđen. Iako cilj rada nije bila sistematizacija, pogotovo ne u formi jednog članka, ostaje pitanje za autore bi li izostanak odgovora na pitanje cirkularnosti mogao biti rije-

⁴ Na primjer: Elden, 2003; Philo, 2003; Rabinow i Rose, 2003; Koopman, 2013.

Slika 1. Triedar Foucault

šen ukoliko bi u geopistemološku analitiku bio uveden neki novi element-pojam, neko novo oruđe? I je li pitanje cirkularnosti, naposljetku, više pitanje nemogućnosti autorâ da izađu iz interpretativnog okvira u koji su smjestili svoju analitiku ili su pristali na igru koju je u tom smislu ponudio Foucault samoocjenjujući svoje istraživačke pokušaje? No, ukoliko je to hipoteza u vezi sa Foucaultovim djelom, onda je pitanje je li opravdano smjestiti je u zaključak, jer je implicirana i u naslovu članka, metaforom dvorane ogledala.

Zaključak

Na kraju ćemo naše ocjene pokušati sistematizirati i dati prijedlog na koji način bi samorecenzirani članak ili bar ideje, hipoteze i argumenti koji su u njemu ponuđeni – mogli biti dalje razrađeni.

Razmisliti o mogućnosti proširivanja analitičke strategije geoepistemologije kroz uvođenje dodatnih, pomoćnih termina u analizu. Ako ne to, onda bi neka vrsta sistematizacije triedara pojasnila i pojednostavila geoepistemološku analizu i možda učinila jasnijim ovo istraživanje.

Što je sa analizom djela iz "posljednje deкаде" (Elden, 2016) Foucaultova stvaralaštva? Bi li uključivanje predavanja, intervjua i tekstova iz tog razdoblja u kojem se on okreće problemima etike, subjektivnosti, biopolitike, itd. uputilo na nove i drugačije aspekte procjene važnosti specijalizacije u njegovim istraživanjima? Pored toga, čini se da neke Foucaultove reference koje su spomenute na nekoliko mesta u radu (Fuko, 2014), nisu dovoljno analizirane.

GDJE SMJESTITI I NA KOJI NAČIN SHVATITI TRIEDRE KOJI SE UMNOŽAVAJU U FOUCAULTOVOM ISTRAŽIVANJU *moći nad životom* – biopolitici? Možda bi upravo dodatno razjašnjavanje ne samo ovog predmetnog područja, već i shvaćanja *života* pomoglo autorima da osnaže argumentaciju za geoepistemološku analitiku. Takođe, objašnjenje važnosti razlikovanja discipline i regulacije bacilo bi novo svjetlo na korištene triedre, kao i na problem specijalizacije.

Neophodno bi bilo razraditi i objasniti ono što je dano u naslovu drugog poglavlja rada (v. gore), o Foucaultovom geoepistemološkom zaokretu, jer je o tome zapravo najmanje napisano! Je li u pitanju Foucaultov zaokret? Ili zaokret u shvaćanju Foucaulta? Zašto se Foucault kreće u svojoj analitici od scenografije prostora ka dramaturgiji scene? Na koji način genealoška analitika može biti proširena ili obožaćena geoepistemološkom analitikom? Ostaje li život-rad-jezik središnji triedar, ili je to možda prostor-moć-znanje? Valjalo bi ponuditi odgovor i na pitanje koje se istodobno nameće, a to je: bi li *tijelo i tjelesne prakse* mogle biti izvor i ishodište svih triedara specijalizacije kod Foucaulta?

Na samom kraju, gdje se otvara prostor za kritiku Foucaultovog shvaćanja specijalizacije? Je li Foucault (i zašto nije) znao što činiti s jednom "poludiskurzivnom" tvorevinom kakva je *ideologija*? Prate li, i u kojoj mjeri, specijalizacije ideologizacije ili su one više prožete nediskurzivnim (nasiljem i institucijama), opet u fukoovskom smislu?

Literatura

- Dean, M. (2010). *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.
- Elden, S. (2003). Plague, panopticon, police. *Surveillance and Society*, 1(3), 240-253.
- Elden, S. (2016). *Foucault's Last Decade*. Cambridge and Oxford, UK: Polity.
- Foucault, M. (1983). An Interview with Stephen Riggins. *Ethos*, 1(2), 4-9. (*Une interview de Michel Foucault par Stephen Riggins, réalisée en anglais à Toronto, le 22 juin 1982; trad. F. Durand-Bogaert; Dits et écrits 1954-1988*. Vol. IV 1980-1988, text No. 336: 525-538. Paris: Gallimard.)
- Fuko, M. (1971). *Riječi i stvari*. Beograd: Nolit.
- Fuko, M. (1990) *Predavanja*. Novi Sad: Bratstvo-Jedinstvo.
- Fuko, M. (2005a). *Mišljenje spoljašnjosti*. U: P. Milenković i D. Marinković (ur.), *Mišel Fuko 1926-1984-2004* (str. 11-28). Novi Sad: VSA.
- Fuko, M. (2005b). *Poredak govora*. U: P. Milenković i D. Marinković (ur.), *Mišel Fuko 1926-1984-2004* (str. 37-58). Novi Sad: VSA.
- Fuko, M. (2007). *Poredak diskursa*. Loznica: Karpos.
- Fuko, M. (2014). *Bezbednost, teritorija, stanovništvo*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Fuko, M. (2019). *Poredak diskursa*. Loznica: Karpos.
- Kangilem, Ž. (2017). *Normalno i patološko*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Koopman, C. (2013). *Genealogy as Critique: Foucault and the Problems of Modernity*. Bloomington i Indianapolis: Indiana University Press.
- Lemke, T. (2011). *Biopolitics – An Advanced Introduction*. New York i London: New York University Press.
- Marinković, D., i Ristić, D. (2016a). Foucault's 'Hall of Mirrors': an Investigation into Geo-Epistemology. *Geografska Annaler: Series B, Human Geography*, 98(2), 83-96. <https://doi.org/10.1111/geob.12092>
- Marinković, D., i Ristić, D. (2016b). *Ogledi iz geoepistemologije: prostor-prakse-moć*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Marinković, D., i Ristić, D. (2022). *Igre opasnosti: genealogije jedne biopolitičke kategorije*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Muhle, M. (2014). A Genealogy of Biopolitics: The Notion of Life in Canguilhem and Foucault. U: V. Lemm i M. Vatter (ur.), *The Government of Life – Foucault, Biopolitics, and Neoliberalism* (str. 77-97). New York: Fordham University Press.
- Petković, K. (2022). Koji je smisao javnih samorecenzija? Komentar uz dva priloga samokritici društvenih znanstvenika. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 19(1). Prethodna objava na mreži.
- Philo, C. (2003). Foucault's geography. U: M. Crang i N. Thrift (ur.), *Thinking space* (str. 205-238). London: Routledge.
- Rabinow, P., i Rose, N. (2003). Foucault Today. U: P. Rabinow i N. Rose (ur.), *The Essential Foucault: Selections from the Essential Works of Foucault 1954-1984* (str. 1-30). New York: New Press.
- Ven, P. (2014). *Fuko kao mislilac i kao čovek*. Novi Sad: Mediterran Publishing.

A Self-Reflection of Geo-Epistemology

Abstract In this review, the authors self-review the text about Foucault's hall of mirrors, in which they try to develop the project of a Foucauldian geo-epistemology. First, they question the process of self-review – through the problematization of the text as an object of analysis and the meaning of the process itself, recognizing in it the apparatus of confession which Foucault established as typical for Western civilization. After accepting the challenge of self-criticism, the authors return to the problem area of geo-epistemology and the concept of the trihedral as an analytical tool, first at the level of criticism of the theoretical-methodological framework. In doing so, they observe insufficiently clear delineation of their own approach from Foucault's, insufficient precision of their own geo-epistemological analysis, and insufficient attention that they paid within this framework to the genealogy of concrete practices of power and knowledge. The authors then focus on specific deficiencies that marked the beginning of their research project and were manifested in an insufficiently clear conceptualization of the concept of life, as well as the underdevelopment of the trihedral of spatialization regarding the issues of governmentality and biopower, language, and madness itself. Acknowledging the possibility that, by agreeing to play Foucault's game, they got caught in the "Trihedral Foucault" as a circular framework of interpretation, in the concluding part of the review the authors offer a systematization of their evaluations and present proposals for the further development of the project of Foucauldian geo-epistemological analytics.

Keywords Foucault, geo-epistemology, self-review, recognition, trihedral, spatialization

Kako citirati članak / How to cite this article:

Marinković, D., Ristić, D. (2022). Samorefleksija geoepistemologije. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 19(1), 239-248. <https://doi.org/10.20901/an.19.06>